

FUNDACJA
CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ
00-503 Warszawa, ul. Żurawia 4a, skr. poczt. 24
tel. 628-37-04

WARUNKI MIESZKANIOWE ROBOTNIKÓW
/na podstawie zwiadu badawczego - sierpień 1984/

Zespół Badań Długofalowych

Celem zwiadu badawczego było zebranie informacji o warunkach mieszkaniowych robotników, możliwościach wypoczynku po pracy oraz formach spędzania czasu wolnego.

Ze względu na fakt, że z zaplanowanych 200 wywiadów przeprowadzono jedynie 34, a także z uwagi na to, iż opracowane na podstawie swobodnych wywiadów raporty nie są jednolite pod względem ilości i jakości zawartych w nich informacji, analiza uzyskanych wyników ma charakter opisowy, jakościowy. Zastosowanie bowiem najprostszej nawet aparatury statystycznej nie jest w tych warunkach zasadne.

W analizie wykorzystano ilościowe i jakościowe wskaźniki warunków mieszkaniowych uzyskane z raportów sporządzonych przez ankietatorów po przeprowadzeniu wywiadu. Wskaźniki ilościowe to wielkość powierzchni użytkowej mieszkania w metrach kwadratowych w przeliczeniu na 1 osobę oraz liczba osób przypadająca na 1 pokój /z wyłączeniem kuchni/. Wskaźnikami jakościowymi są: samodzielność mieszkania, rodzaj kuchni, oddzielny pokój gościnny, osobny pokój dla dzieci oraz możliwość spożywania posiłków w kuchni. Z uwagi na wspomnianą niejednorodność informacji we wszystkich badanych przypadkach uzyskano pełne rozeznanie jedynie co do samodzielności mieszkania, inne wskaźniki jakościowe uzupełniają opis warunków mieszkaniowych. Za kryterium podziału mieszkań na w miarę jednolite kategorie przyjęto podstawowy wskaźnik warunków mieszkaniowych, jakim jest wielkość powierzchni użytkowej w przeliczeniu na 1 osobę.

1. Warunki mieszkaniowe badanych robotników

Mieszkania o największej powierzchni użytkowej - 20 m² i więcej na 1 osobę. W badanej próbie było ich 9:4 domki jednorodzinne, 2 mieszkania spółdzielcze lokatorskie, 1 - spółdzielcze własnościowe, 1 segment w szeregowcu przedwojennym oraz 1 mieszkanie odziedziczone /przypuszczalnie kwaterunkowe/.

Wskaźnik liczby osób na 1 pokój wahał się w granicach 0,5-1,5, co oznacza, że oddzielny pokój dla każdej osoby nie był powszechny w tych mieszkaniach mimo stosunkowo dużej ich powierzchni.

Można tu wyodrębnić następujące typy sytuacji mieszkaniowych:

- osoba młoda, samotna, w mieszkaniu dwupokojowym, odziedziczonym /przypuszczalnie kwaterunkowym/;

- młode małżeństwo z dziećmi w nowo otrzymanym mieszkaniu spółdzielczym lokatorskim; typowy układ mieszkania to pokój dla dzieci, nawet odmiennej płci, pokój gościnny i sypalnia rodziców;
- małżeństwo bezdzietne w mieszkaniu spółdzielczym własnościowym;
- młode małżeństwo z dziećmi w nowo wybudowanym domku jednorodzinnym /jeden przypadek/, jeszcze niezupełnie urządzone; bardzo dobre warunki, każdy ma swój pokój, oddzielny pokój gościnny;
- małżeństwo z dorosłymi dziećmi w małym domku jednorodzinnym; sypialnia rodziców pełni funkcję pokoju gościnnego;

Mieszkania o średniej powierzchni użytkowej - 10-10,9 m² na 1 osobę. W badanej próbie było ich 13. W większości przypadków brak było informacji o typie własności. Wskaźnik liczby osób na 1 pokój wahał się w granicach 3-1,3, a najczęściej wynosił 1,3.

Można tu wyodrębnić następujące typy sytuacji mieszkaniowych:

- dorosłe dziecko mające własny pokój u rodziców,
- małżeństwo z dwojgiem dzieci w nowo otrzymanym mieszkaniu spółdzielczym lokatorskim, dwu- lub trzypokojowym - oddzielny pokój gościnny istniał bądź nie w zależności od liczby pokoi;
- małżeństwo bezdzietne, zamieszkałe wspólnie z jednym z rodziców /najczęściej z matką/ w mieszkaniu dwupokojowym;
- rodzina w dużym mieszkaniu kwaterunkowym, w którym mieszka kilka rodzin w oddzielnych pokojach ze wspólną kuchnią oraz pomieszczeniami sanitarnymi;
- rodzina trzyosobowa w jednym dużym pokoju z kuchnią /stare mieszkanie kwaterunkowe/; stosunkowo duża powierzchnia użytkowa na 1 osobę, ale wskaźnik 3 osoby na 1 pokój.

Mieszkania o najmniejszej powierzchni użytkowej - 9,9 m² i mniej na 1 osobę. W badanej próbie było ich 7. Wskaźnik liczby osób na 1 pokój wahał się w granicach 4-1, a najczęściej wynosił 2 osoby. Wskaźnik był nietypowy, gdyż dotyczył osoby rozwiedzionej, zajmującej bardzo mały pokój u rodziców, w trzypokojowym mieszkaniu, w którym mieszka również siostra z rodziną.

Można tu wyodrębnić następujące typy sytuacji mieszkaniowych:

- młode małżeństwo z dwojgiem dzieci w dwupokojowym mieszkaniu zastępczym;

- młode małżeństwo w kawalerce z dwojgiem dzieci w mieszkaniu zakładowym zastępczym;

- młode małżeństwo bezdzietne, mieszkające w pokoju u rodziców;

- młode małżeństwo z dwojgiem dzieci, mieszkające w jednym pokoju u rodziców;

- małżeństwo z dorosłymi dziećmi i rodziną jednego z dzieci /z małym dzieckiem/ w mieszkaniu spółdzielczym;

- starsze małżeństwo z dorosłymi dziećmi w przedwojennym mieszkaniu czynszowym, ze wspólnymi pomieszczeniami sanitarnymi.

2. Warunki mieszkaniowe a możliwości wypoczynku po pracy

Stosunkowo najgorsze warunki do wypoczynku po pracy są w mieszkaniach o najmniejszej powierzchni użytkowej /poniżej 10 m² na 1 osobę/. Powierzchnia w granicach 8-10 m² na 1 osobę i zagęszczenie 2,5 osoby na 1 izbę są uznawane za próg patologicznych warunków mieszkaniowych, grożący zachwianiem równowagi kontaktów fizycznych i psychicznych pomiędzy członkami rodziny i uniemożliwiający normalne jej funkcjonowanie. Nie gwarantują takiej równowagi - zdaniem specjalistów - mieszkania, w których powierzchnia użytkowa waha się w granicach 12-14 m² na 1 osobę, wskaźnik zagęszczenia zaś wynosi 2 osoby na 1 izbę¹. W mieszkaniach tych praktycznie nie ma warunków do wypoczynku po pracy. Jest to szczególnie istotne w przypadku pracy wielozmianowej, gdy sen musi przypadać na inne pory doby niż noc.

W mieszkaniach o powierzchni użytkowej 10-19,9 m² na 1 osobę warunki do wypoczynku po pracy są nieco lepsze wówczas, gdy występują co najmniej dwa samodzielne pokoje. Dorośli pracujący mają bowiem wtedy możliwość odpoczynku w oddzielnym pokoju.

---

¹ H. Skibniewska: Rodzina a mieszkanie. Warszawa 1974. PWN, s. 26.

W mieszkaniach o największej powierzchni użytkowej /20 m² i więcej na 1 osobę/ warunki do wypoczynku po pracy są bardzo dobre lub dobre. Obok pokoi dla dzieci i dorosłych najczęściej jest w nich również pokój dzienny /gościenny/, dzięki czemu sen lub odpoczynek jednego z domowników nie zakłóca normalnego toku życia rodzinnego. Gorsze warunki do wypoczynku w tej grupie mieszkań występują wtedy, gdy wskaźnik zagęszczenia przekracza 1,3 osoby na 1 pokój.

Na tle powyższej analizy wyników zwiadu badawczego dotyczącego warunków mieszkaniowych i możliwości wypoczynku po pracy nasuwają się następujące uwagi.

1. Mieszkanie jest ważnym wyznacznikiem poziomu i jakości życia człowieka. Jest ono z jednej strony elementem materialnych warunków życia /ma określoną, wymierną wartość/², z drugiej strony zaś składnikiem jakościowym ogólnej sytuacji życiowej człowieka. Fakt posiadania samodzielnego, odpowiadającego potrzebom rodziny mieszkania warunkuje jej normalne funkcjonowanie i zapewnia poszczególnym jej członkom niezbędne minimum własnej przestrzeni życiowej potrzebnej dla zdrowia psychicznego, umożliwiającej zachowanie własnego stylu życia.

2. W ogólnej hierarchii potrzeb społeczeństwa polskiego potrzeby mieszkaniowe zajmują bardzo wysoką pozycję. Stopień ich zaspokojenia może w dużej mierze współwyznaczać ogólne zadowolenie z życia, a także zachowania, motywy działania i opinie ludzi. Dlatego dane o sytuacji mieszkaniowej powinny znajdować się wśród zmiennych objaśniających opinie, aspiracje i zachowania.

3. Związek pomiędzy warunkami mieszkaniowymi a motywami działania, zachowaniami i opiniami w poszczególnych sferach życia ma charakter bardziej lub mniej bezpośredni. Dlatego stopień szczegółowości informacji o warunkach mieszkaniowych badanych osób nie musi być jednakowy. Szczególnie istotne są warunki mieszkaniowe przy badaniu takich sfer życia, jak: życie rodzinne i osobiste, czas

---

² W koncepcji tzw. konsumpcji realnej, definiowanej jako proces zaspokajania potrzeb przez rzeczywiste zużycie i użytkowanie uprzednio nabytych, otrzymanych lub wytworzonych przez gospodarstwo domowe dóbr i usług, zasób mieszkaniowy - obok zasobu dóbr trwałego użytku, nakładów pracy własnej, dóbr i usług nabytych i otrzymanych nieodpłatnie - jest wliczany do wartości tej konsumpcji. Patrz - B. Tylec-Durand: Rozmiary i struktura konsumpcji realnej gospodarstw domowych. Warszawa 1984. IRWiK.

wolny i sposoby jego spędzania /w tym wypoczynek/, konsumpcja. W pozostałych sferach aktywności życiowej ludzi warunki mieszkaniowe mogą oddziaływać w sposób pośredni, rzutując na kształtowanie się innych czynników decydujących o postawach, opiniach i zachowaniach w danej sferze życia.

4. Do opisu warunków mieszkaniowych w zależności od potrzebnego stopnia szczegółowości ich charakterystyki konieczne są różne wskaźniki. Obok tradycyjnych wskaźników opisujących powierzchnię, zagęszczenie i standard wyposażenia w urządzenia techniczne, szczególnie przydatne do oceny sytuacji mieszkaniowej są informacje o funkcjach pełnionych przez poszczególne pomieszczenia oraz o samodzielności mieszkania.

3. Warunki mieszkaniowe a sposób wypoczynku i spędzania czasu wolnego

Zgromadzony materiał empiryczny potwierdza znaną z innych badań prawidłowość, w myśl której warunki mieszkaniowe nie są najistotniejszym wyznacznikiem sposobu wypoczynku i spędzenia czasu wolnego, choć niewątpliwie potencjalnie stwarzają lepszą lub gorszą bazę materialną dla poszczególnych rodzajów zachowań i czynności. Również tryb pracy /zmianowość/ nie ma istotnego modyfikującego wpływu. Praca na zmiany wyznacza jedynie rytm życia w ciągu dnia i powoduje inny rozkład poszczególnych czynności w ciągu doby. Okazuje się, że największy wpływ na sposób wypoczynku i spędzania czasu wolnego mają takie czynniki, jak płeć, wiek i sytuacja rodzinna.

Najbardziej powszechne formy odpoczynku w dni powszednie to: oglądanie telewizji, praca w ogródku lub na działce³, czytanie gazet i książek, majsterkowanie, spotkania rodzinne, odwiedziny i wizyty towarzyskie, spacer z dziećmi. W dni świąteczne dominują: spacery z rodziną, wyjazdy za miasto lub do rodziny, zabawy z dziećmi na świeżym powietrzu, wyjścia do kina. Jedynie 4 badanych deklaro-

³ Ta bardzo powszechna ostatnio forma odpoczynku ma również duże znaczenie ekonomiczne. Własnoręcznie wyhodowane plody ziemi przyczyniają się do lepszego zaspokojenia potrzeby wyżywienia. Przez pracę własną zmniejszają się wydatki na zakup żywności. Wydaje się, że dla niektórych grup ludności praca na działce ma raczej charakter dodatkowego zajęcia zarobkowego niż odpoczynku. To samo można powiedzieć o majsterkowaniu.

zainteresowania hobbistyczne: rozwiązywanie szarad i krzyżówek /wiertacz w wieku 38 lat, pracujący w systemie trzymianowym, warunki mieszkaniowe-trzyosobowa rodzina w jednym pokoju z kuchnią/fotografia /dyżurny elektryk, lat 35, pracujący w systemie czterobrygadowym, warunki mieszkaniowe-- 2 pokoje z kuchnią na 4 osoby/; gra na gitarze /elektryk w wieku 31 lat, pracujący w systemie trzymianowym, warunki mieszkaniowe - 3 pokoje z kuchnią na 4 osoby/; rysunek w tuszu i ołówku /górnik, w wieku 20 lat, uczeń technikum dla pracujących, zatrudniony w systemie jednozmianowym, warunki mieszkaniowe-dobre - własny 17-metrowy pokój u rodziców/; muzykowanie w gronie rodzinnym /frezer, chłop-robotnik, w wieku 49 lat, pracuje w systemie jednozmianowym, uprawia 0,8 ha ziemi, mieszka w domu jednorodzinnym - 3 pokoje z kuchnią na 4 osoby/.

Zasadniczy wpływ na zróżnicowanie wypowiedzi dotyczących sposobu wypoczynku i spędzania czasu wolnego miała płeć badanych. Kobiety, co również jest faktem powszechnie znanym, deklarowały brak czasu na wypoczynek, narzekały na zmęczenie i przepracowanie. W dzień powszedni nie mają czasu nawet na oglądanie telewizji, w dni wolne od pracy jedyną formą wypoczynku jest dłuższy sen, w ciągu dnia natomiast nadrabiają tygodniowe zaległości w pracy domowej /sprzątanie, pranie/. Dotyczy to szczególnie kobiet zamężnych mających dzieci. Zmianowy system pracy jest dla kobiet szczególnie uciążliwy, gdyż wiele czynności domowych musi być wykonanych o stałej porze bez względu na to, czy kobieta pracuje na noc, po południu czy na pierwszą zmianę.

Wiek również różnicował wypowiedzi dotyczące sposobu wypoczynku i spędzenia czasu wolnego. Ludzie młodzi i nie obciążeni obowiązkami rodzinnymi mają więcej czasu dla siebie. Najczęściej spędzają oni czas wolny poza domem: spotkania z kolegami, kino, zabawy taneczne, spotkania z dziewczyną, uprawianie sportu /narty, pływanie/; w domu słuchają nagrań magnetofonowych i płyt.

Wpływ warunków mieszkaniowych na sposób wypoczynku i spędzania czasu wolnego ujawnił się w grupie osób posiadających własny domek jednorodzinnny. Posiadanie własnego domu sprzyja zmniejszeniu mobilności i jeszcze większej niż przeciętnie skłonności do domowych sposobów spędzania czasu. Jest to związane z koniecznością

wykonywania różnych prac budowlanych i remontowo-konserwacyjnych wokół domu, uprawą przydomowych ogródków.

W pozostałych przypadkach brak było wyraźniejszej zależności pomiędzy sposobem wypoczynku i spędzania czasu wolnego a warunkami mieszkaniowymi badanych. Gorsze warunki mieszkaniowe /brak możliwości odizolowania się/ oznaczają oczywiście mniejsze możliwości odpoczynku w przypadku pracy wielozmianowej. W przypadku gdy w mieszkaniu przebywają dwie rodziny /np. młode małżeństwo z rodzicami/ i mają wydzielone pokoje, praktycznie ich życie toczy się w całym mieszkaniu, co łagodzi nieco sytuację. Najgorsze warunki do wypoczynku ma rodzina w mieszkaniu jednopokojowym.